

ZİYA GÖKALP'DE TARİHÇİLİK*

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU

Ziya Gökalp'in çok yönlü bir mütefekkir olduğu bilinir. Başta sosyoloji olmak üzere, felsefe, hukuk, edebiyat, din, folklor vb.. dair pek çok makale yazmış ve yurdumuza yeni görüşler getirmiştir. Tarih ile de yakından ilgilendiğini bu sahadaki yayınları göstermektedir. Hatta, kendinin de işaret ettiği gibi¹ Gökalp'in, ilim ve fikir hayatında "tarih" konusunun ilk planda yer aldığını söylemek mümkündür. O, içtimai, felsefi düşüncelerinde daima tarihe başvurmuş; Türk, İslam ve Batılı milletlerin siyasi, sosyal, hukuki, dini faaliyetlerinden sağladığı malzemeyi, inşaaya çalıştığı çağdaş Türkiye içtimai ve siyasi yapısında hayrete değer bir maharetle kullanmıştır. Buna rağmen onun hakkında yapılan araştırmalarda tarihçiliğine pek dokunulmamıştır². Dolayısıyla mütefekkirimizin bu cephesi oldukça ihmal edilmiş görünmektedir.

Meseleye açıklık getirebilmek için, önceden belirtelim ki, Gökalp başlı başına bir tarih kitabı hazırlamadığı gibi, bir tarihi hadiseyi, usulüne uygun şekilde, inceleyen bir tetkik yazısı da kaleme almamıştır. Bu itibarla Gökalp'in tarihçiliği hususunda bizi kesin hükme götürecek herhangi bir belgeye sahip bulunmuyoruz. Fakat, onun tarih metodu sahasında belirli bir kanaat beslediği ve ayrı bir tarih görüşünü temsil ettiği, bir nevi tarih felsefesi yaptığı ve hepsinin üstünde, kendi telakki ve felsefesini Türk tarihine uygulamaya çalıştığı gerçektir. Ancak

* Uzun bir inceleme özeti olan bu makalenin, Ziya Gökalp'in mefkûre arkadaşı büyük Atatürk'ün kıymetli dostu müteveffa Prof. G. Jäschke'nin ruhunu şad edeceği ümidindeyim.

¹ Z. Gökalp, *Türkçülüğün esasları*, 1339/1923, İstanbul, s. 7-9. Son baskı, İstanbul, 1976 (Kültür Bakanlığı Yayını).

² Ancak bir-iki araştırmacı bu noktaya kısaca temas etmiştir: H.N. Orkun: *Ziya Gökalp tarihçi* (bk. Ş. Beysanoğlu, *Ziya Gökalp için yazılanlar - söylenenler*, I, Ankara, 1964, s. 117-120); E.B. Şapolyo, *Ziya Gökalp... ve Meşrutiyet tarihi*, 1943, İstanbul, s. 209-217; K.N. Duru, *Ziya Gökalp*, 1949, İstanbul, s. 21 vd., 35 vd., 61 vd.; U. Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism: The life and Teaching of Ziya Gökalp*, 1950, London, s. 157-163; H.Z. Ülken, *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*, II, 1966, s. 512 vd.

Gökalp'in düşünce sistemini felsefi, sosyolojik vb. cephelerini tanıtmaya yönelik pek çok makale, kitap vb.. yazıldığı halde³, tarihçiliği üzerinde yeteri ölçüde ehemmiyetle durulmamıştır. Biz de bu noktayı incelemeye değer görmekteyiz.

Ziya Gökalp tarih ile ilgili yazılarını daha çok iki dergide yayınlamıştır: *Yeni Mecmua* (haftalık dergi, İstanbul, Temmuz 1917 – Aralık 1918) ve *Küçük Mecmua* (haftalık dergi, Diyarbakır, Haziran 1922 – Mart 1923). *Yeni Mecmua*'daki ilk yazısı "*Yaradılış (Türk kozmogonisi)*" adındadır⁴. Aynı dergide yayınladığı 14 makaleden kurulu seri yazısı "*Âile ahlâkı*" umumi başlığını taşır⁵. Burada Türk ailesindeki gelişme safhaları belirtilmeye çalışılmıştır. Aynı dergide 3 makale halinde "*Eski Türk Devleti*" (İlk Türk kahramanı, Türk birliği, Türk harsı)ni ve 4 makale halinde "*Eski Türklerde din*"i bahis konusu eden Gökalp⁶, "*Kayı sülâlesinin eskiliği ve şerefi*" adı ile ayrı bir makale de yazmıştır⁷.

Konumuzla ilgili tetkiklerinin büyük bir kısmını *Küçük Mecmua*'da toplamış olan Gökalp'in bu dergide "*Türk devletinin tekâmülü*" umumi başlığı altında 24 yazısı yayınlanmıştır⁸. Yine bu dergide "*Milletimizin tarihi nereden başlar?*" adında çok ilgi çekici bir makalesi vardır⁹.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Gökalp'in bütün bu araştırmalarında klasik manada tarihçiliğin gerektirdiği kıstaslar pek mevcut olmadığı için, onun gerek Türk tarihinde, gerek yabancı milletlerin

³ Ş. Beysanoğlu tarafından "*Ziya Gökalp için yazılanlar – söylenenler*" adı altında 3 cilt halinde (I. 1964, II. 1975, III. 1978 Ankara) toplanıp yayınlanan bu makaleler arasında tahlili – tenkidi inceleme itibariyle başlıcaları şunlardır: A. Ağaoglu, *Ziya Gökalp Bey*, Türk Yurdu, I, 3, 1924 (bk. Ş. Beysanoğlu, II, s. 250-273); N. Akder, *Ziya Gökalp'de tarih anlayışının felsefi temeli*, Türk Kültürü, sayı 12, 1963 (bk. Ş. Beysanoğlu, II, s. 55-68). Ayrıca: P. Safa, *Türk inkılabına bakışlar*, 1938, İstanbul, s. 15 vd., 45-50, 102-106; K.N. Duru, *Ziya Gökalp*, 1949, İstanbul; M.E. Erişirgil, *Bir fikir adamının romanı*, 1951, İstanbul; İ.H. Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*, 1966, İstanbul; H.Z. Ülken, *aynı eser*, s. 493-543.

⁴ *Yeni Mecmua*, sayı 6, 1917.

⁵ Bk. *Yeni Mecmua*, sayı 10-23, ayrı ayrı küçük başlıklar altında verilen bu makalelerin 8 tanesi 1917'de, gerisi 1918'de çıkmıştır.

⁶ *Yeni Mecmua*, sayı 34, 35, 39, 47-51 (1918). Ayrıca bk. Z. Gökalp, *Eski Türklerde din*, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, I, 5, 1332/1916, s. 457-474.

⁷ *Yeni Mecmua*, sayı 51, 1918.

⁸ *Küçük Mecmua*, sayı 4-28 (1922); ayrı küçük başlıklar altında (Son başlık: *Türk devletinin tekâmülü*, 1981, Kültür Bakanlığı Yayını).

⁹ *Küçük Mecmua*, sayı 22, 1922.

tarihlerinde ulaştığı sonuçları çağdaş ilim açısından kritik etmekte fayda yoktur. Buralarda çok kere kesin hükümler halinde ortaya konan bilgilerle, bu bilgileri çerçeveyeleyen tasnifleri toptan ihmal etmek caizdir. Mesela Türk ailesinin tarihi hakkındaki görüşler daha ziyade tasavvuri bir vasıf taşımaktadır. Eski Türk dinine dair fikirleri de (totemcilik, şamanlık, toyunculuk) gerçekte bağdaştırmak güçtür. “*Türk devletinin tekâmülü*”ünde izaha çalışılan “*vaha*” teorisi¹⁰ ve boy, küçük il, orta il, büyük il, tudunluk, yabguluk, hakanlık, sultanlık vb. gibi kademelendirmeler Türk tarihi ve sosyal yapısının gelişimi ile ilgili görünmemektedir¹¹.

Bu durumun 60-70 yıl önce tarih kaynak ve vesikalarının azlığından ileri gelebileceği söylenmiş ise de¹², o zaman da hiç olmazsa, yalnız elde mevcut malzemenin gerekli kıldığı “sahih” neticelere varmak elbette mümkün olurdu.

O halde Gökalp’te metod eksikliği mi vardı? Böyle bir düşüncenin tamamıyla yersiz olduğunu hemen söylemeliyiz. Çünkü Batı ilim anlayışını yurdumuza getirdiği haklı olarak kabul edilen büyük mütefekkirimizin tarih metodolojisinden habersiz bulunması imkân harici idi. O, sosyolojinin olduğu kadar ilmi tarihçiliğin usullerini de çok iyi bilmekte idi. Nitekim bunu yazıları ile ortaya koymuş ve zamanımız tarihçiliğindeki prensipleri en doğru şekilde tesbit etmişti. Bu konuda kaleme aldığı ilk makale 1915’de yayınlanmış¹³, “*Tarih ve içtimaiyat*” adlı diğer bir incelemesi¹⁴ onu takip etmişti. Daha sonra Gökalp çağdaş tarihçilik metoduna dair *Küçük Mecmua*’da neşrettiği 4 makalede¹⁵ araştırma yollarını göstermek suretiyle, evvelce tesbit ettiği şu prensipleri tam açıklığa kavuşturdu:

¹⁰ Bk. *Türk medeniyeti tarihi*, s. 15 vd.

¹¹ Gökalp Küçük Mecmua’da çıkan yazılarını anlaşılmayı güçleştirecek kadar kısa özetler halinde, Liseler için hazırladığı “*Türk medeniyeti tarihi*” (İstanbul, 1341/1924, son baskı, 1976, Kültür Bakanlığı Yayını)inde; dine dair makalelerini de “*Türk töresi*” (İstanbul, 1339/1923, son baskı, 1976, Kültür Bakanlığı Yayını) adlı kitabında toplamıştır. Bu eserleri gibi diğer “ilmi” makaleleri ve bu arada “*Malta Konferansları*” (Neşre hazırlayan M.F. Kırzioğlu, 1977, Kültür Bakanlığı Yayını) bugün ilmi değer taşımaz.

¹² Bk. U. Heyd, *aynı eser*, s. 159 vd.

¹³ Bk. “*Bir kavmin tetkikinde tâkip olunacak usul*”, Milli Tettebbu’lar Mecmuası, sayı 2, 1331/1916, s. 193-205.

¹⁴ Bk. *Yeni Mecmua*, sayı 52, 1918.

¹⁵ Bk. “*Tarihte usul*”, Küçük Mecmua, sayı 12, 1922; “*Tarih usulünde şahitler*”, Küçük Mecmua, sayı 13-14, 1922; “*Tarih usulünde âbideler*”, Küçük Mecmua, sayı 17, 1922.

- 1 - Tetkik *nazarî* (spéculative = theorique) olmalıdır,
- 2 - Tetkik hissi olmamalı, *aklî* olmalıdır,
- 3 - Tetkik istidlâli [déductive = tümdengelimci] olmamalı, *istikraî* [inductive = tümevarımcı] olmalıdır, ve bu üç şart şöyle özetlenmiştir: Tetkikler “*nefsî*” (subjektif) olmamalı, “*şey’î*” (objektif) olmalıdır ¹⁶.

Bütün bunlara rağmen Ziya Gökalp’in, tarih araştırmalarında, bizzat tanıtmaya çalıştığı ilmi usullere niçin fazla sadık kalmadığı sorulabilir. Kanaatimizce sebep pek karanlık değildir: İçtimai meselelerle sıkı ilgisi bilinen Gökalp, herşeyden önce, çok kuvvetli bir sosyoloji kültürü almış ve üstelik devrin en büyük sosyoloğu durumunda olan E. Durkheim (ölm. 1917)’in, sosyal hadiseleri değişmez, kesin kaideler gözü ile değerlendiren teorilerine bağlanmıştı. Bunlar arasında konumuz bakımından en önemlisi “*hükümler*” teorisi idi. Durkheim’e göre cemiyette iki türlü “*hüküm*” mevcut olmuştur: “*Jugements de réalité*” (Şe’niyet hükümleri = Gerçeklik yargıları) ve “*Jugements de valeur*” (Kıymet hükümleri = Değer yargıları). İkisi arasındaki farkı çok iyi kavrayan ve aynı zamanda, her ikisini aynı sosyal vakıanın iki cephesi halinde birleştirebilen Gökalp¹⁷, “*şe’niyet*” hükümlerini objektif ilme ayırmış, “*kıymet*” hükümlerini ise milli kültür belirtilerine uygulamıştır. Dolayısıyla, tarihçilikte de iki cep-

¹⁶ Bk. Z. Gökalp, Millî Tettebbu’lar Mecmuası, göst. yr. s. 196. Z. Gökalp’in “*Milletimizin tarihi nereden başlar?*” adlı makalesi (Küçük Mecmua, sayı 22, 1922) onun ilmi tarih anlayışına ışık tutacak mühim bir yazıdır. Burada şöyle der: “Bazı muharrirlerimiz Türk tarihini Sumer’lerden, İskit’lerden, Medyalılardan, Saka’lardan başlatmak istiyorlar. Bize göre, henüz lisan ve kavmiyetleri meçhul olan bu eski cemiyetleri Türk tarihine mebdde tanımak doğru değildir... Biz Türk tarihini mevsuk olduklarına hiç şüphe bulunmayan en doğru menbalardan aramak taraftarıyız. Türk kavimlerinin asıllarını ararken mâlumdan başlayarak meçhule doğru gitmeği muvafık görüyoruz. Bu usulü tâkip edince ibtida önümüze Çinlilerin (Tukyu) adını verdikleri Orhun Türklerinin devleti çıkar. Bu devletin Türk olduğu taş üzerine kazılmış olarak bugüne kadar kalmış olan Orhun kitabeleri ile sabittir... Çin tarihlerine göre ise, Tukyu’lar kendilerinden 4 asır evvel aynı ülkelerde hükümet sürmüş olan Hiung-nu adlı bir kavmin devamından ibarettir. O hâlde meydana çıkacak yeni menbalar bize daha eski Türk devleti gösterinceye kadar, Türk tarihine Çinlilerin Hiung-nu adını verdikleri devletin teşekkülünden itibaren başlamağa mecburuz”; ayrıca bk. M. Mehdî [Z. Gökalp], *Türklük ve Osmanlılık*, Peymân (gazete, Diyarbakır), sayı 2, 1325/1909/ (bk. Ş. Beysanoğlu, *Ziya Gökalp’in ilk yazı hayatı*, İstanbul, 1956, s. 99 vdd.).

¹⁷ Bk. H.Z. Ülken, *Ziya Gökalp*, 1939, s. 27 vd.

he göstermiştir: Herhangi bir araştırmacı, başka milletlerin mazilerini ve kültürlerini, bir ilim adamı olarak, tarafsızlığın emrettiği şekilde ortaya koymakla vazifelidir. Fakat, aynı araştırmacı kendi milletinin tarihi ve kültürü karşısında “kıymet” hükümlerinin baskısı sebebiyle objektif (tarafsız) olamayacağı için ister istemez subjektif davranış çerçevesine girer. Muhakemesi, yorumu, yazış tarzı buna göre olur. Böylece milli tarihler “subjektif” görüş mahsulü olmak durumundadır.

Gökalp tarih araştırmaları ve öğretiminden beklenen faydalara temas ederken, yapıcı bir subjektifliğin çok yerinde ve yararlı olduğu sonucuna varmıştır. Bu da, Türk cemiyetinin içinde bocaladığı bataklıktan kurtarılması için, Gökalp’te zaten mevcut olan mefkûreciliğe uygun düşmüş¹⁸ ve o, Türk milli mefkûreciliğine hizmet edecek malzemeyi Türk tarihinden ve milli kültür belirtilerinden sağlamak yoluna girmiştir. Fakat, bu düşünce kadrosunda yapılan araştırmalar tarihi, ilim olmaktan ziyade bir edebiyat haline getirebilirdi. Gökalp bunun da idraki içindedir ve, hiç olmazsa, milli tarihlerde, subjektifliğin hâkim olması gereğine inanan Gökalp’a göre tarih, daha çok bir edebi sanat vasfında ele alınmalıdır. “*Tarih ilim mi, yoksa san’at mı?*” adlı makalesinde bunu açıkça ifade etmiştir¹⁹. Esasen Gökalp bu yazısından çok önceleri (1911’de) yayınlanan meşhur “*Turan*” manzumesinde bu düşünce ve eğilimini dile getirmiş bulunuyordu. Manzume bilindiği üzere, şöyle başlar:

¹⁸ Bilindiği üzere Gökalp, hatta Durkheim’i bile iyice tanımadan önce, filozof A. Fouillé (ölm. 1912)’nin “*fikirler kuvvettir, insanların ruhlarına nüfuz ederek yayıldıkları sosyal ortamı değiştirecek güce sahiptir*” diye özetlenebilecek olan “kuvvet – fikir” (“*idée-force*”) teorisinin derin etkilerini taşıyordu (bk. F.A. Tansel, *Z. Gökalp külliyyatı, II, Limni ve Malta mektupları*, Ankara, 1965’e M.F. Köprülü tarafından yazılan önsöz, s. XXIV).

¹⁹ Küçük Mecmua, sayı 11, 1922: Şöyle diyor: “Şey’i [objektif] tari vâkıaları olduğu gibi görmeğe çalışır... Vesikaları inceden inceye kontrol ve tenkid eder... Her vâkıanın sebebini, kanununu da aramağa çalışır. Görülüyor ki şey’i tarih tamamıyla ilmî mâhiyettedir. Millî tarihe gelince, bunun gayesi sırf pedagojiktir. Çocuklara kendi vatanlarını sevdirmek, milletlerini en muhterem bir millet olarak tanıtmak için en iyi vasıta onlara atalarının faziletlerini, kahramanlıklarını, milletinin şanlı, şerefli sergüzeştilerini öğretmektir... Millî tarih mahiyette bir san’attır, pedagojik, terbiyevî bir san’attır... Müverrihlerin itina edecekleri en mühim nokta, “şey’i” tarihe, “millî tarih”in serbest usüllerini sokmamaktır”. Gökalp burada geçen asrın tanınmış Alman tarihçisi H.v. Treitschke (ölm. 1896)’nin “*Tarih maziyi bilmek ilmi değil, istikbâli yapmak san’atıdır*” cümlesini de nakleder.

*“Nabızlarımda vuran duygular ki, tarihin birer derin sesidir,
Ben, sahifelerde değil; güzide, şanlı, necip ırkımın uzak ve yakın,
Bütün zaferlerini kalbimin tanîninde,
Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcil”.*

Daha aşağıda şu mısralar yer alıyor:

*“Nabızlarımda. Evet, çünkü ilm için mübhem kalan Oğuz Han’ı kalbim
tanır tamamıyla”.*

Görülüyor ki, Gökalp Türk tarihini gerçekleri ihtiva eden “sahifeler” de (yani tarihi vesikalarda) değil, damarlarında aramakta; milli tarihimizin henüz iyi araştırılmadığı o devirde “güzide, şanlı Türk ırkı”nın zaferlerinden bahsedebilmekte, ilmi açıdan “mübhem” olduğunu kaydettiği Oğuz Han’ı gönlü, duygusu yolu ile çok iyi tanıdığını söylemektedir. Gökalp’in bu tarih anlayışından inhiraf ettiği pek görülmemiş ve o, hep subjektif kalmayı tercih etmiştir²⁰.

Ziya Gökalp, subjektif tarihçiliğin yollarını biliyor, malzemesini de iyi ayırt ediyordu: Bir cemiyette subjektif kıymetler, yani değer yargıları “hars” da (kültürde) yatmakta idi. Halkın örfünde, inancında, folklorunda ham materyal halinde (destan, efsane, masal, hikâye, türkü, mani vb.) mevcuttu. Bu materyal, gerek mazinin derinliklerinden, gerek halk arasında yaşayan geleneklerden derlenip, toplanıp işlenirse, “milli” bir tarih yazılmış, hatta, Gökalp’e göre, ilmi bir tarih tesbit edilmiş olurdu. İşte bu sebeple Z. Gökalp, daha çok destanlarla, masallarla, aşk “ustûre”leri ile uğraşmış, “Türk devletinin tekâmülü” gibi incelenmesi fevkalade güç bir konuyu bile inanç esaslarına bağlayarak, ona göre bir tasnif içinde vermeği uygun görmüştür.

* * *

Şimdi de Gökalp’in felsefi tarih anlayışına kısa bir göz atalım. Bu bakımdan kısaca tesbiti mümkün hususlar şöyle özetlenebilir.

1 – Gökalp, “determinist” bir tarih görüşüne sahiptir. Durkheim gibi o da herhangi bir cemiyetin oluşunda, bütün insan toplulukları

²⁰ Fakat bir gerçeği de açıklamak lazımdır: Gökalp’e göre, “milli tarih” anlayışı aslında subjektif’lik sayılamazdı. Madem ki, “kıymet” hükümleri cemiyette bir sosyal realite kabul ediliyordu, o halde milli tarih açısından subjektif olmak da normal bir ilmi davranıştan başka birşey değildi (Bk. Z. Gökalp, “*Mefkûre ve şerhiyet*”, Küçük Mecmua, sayı 9, 1922. Ayrıca bk. N. Akder, *Ziya Gökalp, âlim ve idealist şahsiyeti*, DTCF Dergisi, III, 2, 1945, s. 159-181).

için geçerli, aynı sosyal kanunların varlığını kabul ettiğinden, Türk ve İslam milletlerinin tarihi gelişmesi ile Batının büyük sosyal ve kültürel hareketleri (Rönesans, Reformasyon vb.) arasında benzerlikler bulmaya ve mesela, eski Türk sosyal yapısı ile, bazı ilkel cemiyetler, Eski Roma ve Câhiliye devri Arap toplulukları arasında paralellik kurmaya²¹ çalışmıştır.

2 – Gökalp “pluralist” (“çokcu”) idi. Yani tarihin oluşunda determinizmi (tayin edici sebebi) birden fazla sosyal vakıalara bağlıyor, cemiyette 4 “şe’niyet” (gerçeklik)’in mevcut olduğunu müdafaa ediyordu²².

3 – Gökalp “optimist” (“iyimser”) idi. Cemiyetlerin sürekli bir gelişme içinde olduklarına kaani bulunuyordu²³. Bundan dolayı İslam tarih felsefesi İbn Haldûn (ölm. 1406)’un ünlü “*Tavırlar*” nazariyesine itiraz etmişti²⁴.

4 – Gökalp tarih yazıcılığı bakımından “Expressioniste” [yorumcu] olduğu kadar²⁵, “Pragmatiste” [faydacı] idi. O, pragmatik

²¹ Bu yönden tipik bir makalesi: Z. Gökalp, *Eski Türklerde içtimâî teşkilât ile mantıkî tasnifler arasında tenazur*, Millî Tettebbu’lar Mecmuası, I, 3, 1331/1915, s. 385-456. Bununla beraber yine de “içtimâî determinizm”in eseri olduğunu kabul ettiği büyük şahsiyetlerin de (bk. Z. Gökalp, *Cemiyette büyük adamların tesiri*, İçtimaiyat Mecmuası, sayı 2, 1917; H.Z. Ülken, *aynı eser*, s. 507 vd.) tarihin gidişinde rol oynadıklarını belirten Gökalp’in sosyolojisini “tamamıyla milli bir felsefe saymak” mümkündür (bk. yk. n. 18 de s. XXV); Ayrıca bk. P. Safa, *Doğan dünyanın müjdecisi: Z. Gökalp*, Çınaraltı, sayı 12, 1941.

²² Böyle olduğu için “monist” (tekçi) bir determinizm olan Marksizm’e karşı idi: “İçtimâî hâdiselerin her nevi bir içtimâî şe’niyettir. Hâdiselerin her nevi değerlerine ve bunlar arasında iktisadî hâdiselere müessir ve sebep olabilir. Ahlâkî, hukukî, siyasî, bediî, felsefî, lisanî, hattâ fennî hâdiseler hiçbir surette inkâr olunamaz”, bk. Z. Gökalp, *İktisada doğru*, Küçük Mecmua, sayı 10, 1922. Ayrıca, N. Akder, göst. yr. s. 61 vdd. Gökalp şöyle de demiştir: “Türklerin millî menfaatleri için elverişli olmayan bir fikir varsa hiç şüphesiz sosyalizm’dir, çünkü milliyet fikrine düşmandır” (*Türkleşmek – islâmlaşmak – muasırlaşmak*, 1918, son baskı, Kültür Bakanlığı 1976, s. 73).

²³ “Tarih yaratıcı bir tekâmüldür. Zaten hayatın özü budur. Tekâmül etmeyen mevcudlar cemâdat [cansız varlıklar] dan ibarettir” (Z. Gökalp, *Türkleşmek...*, s. 21 vd.).

²⁴ Bk. Gökalp’in “Peymân” gazetesi (Diyarbakır, 1325/1909)’nde çıkan “*Bir devlet nasıl gençleşir?*” adlı makalesinden naklen Ş. Beysanoğlu, *Ziya Gökalp’in ilk yazı hayatı*, 1956, İstanbul, s. 121 vd.; Ayn. Müell., Z. Gökalp, *Makaleler*, Kültür Bakanlığı Yayını, I, 1976, s. 88 vdd.

²⁵ Bk. yk. n. 19.

tarzın kurucusu sayılan eski Grek tarihçisi Thukydides (M.Ö. 5. asır)'i tanıyor²⁶ ve esasen malum mefkûreciliği (ülkücülüğü) bunu gerek-tirmekte idi²⁷.

Hulasa olarak diyebiliriz ki:

Z. Gökalp teorik mahiyetteki ilmi tarihçilik görüşleri ile yur-dumuzda çağdaş manada tarih araştırmalarına doğru en tesirli ham-leyi gerçekleştirmiştir. Bugün Türkiye'deki *objektif tarihçilik* o hamle içinde gelişmiştir.

Ayrıca Gökalp, memleketimizdeki tarih araştırmalarına yeni bir yön vermeyi başarmış daha önceki devirde asırlarca hâkim olan, Os-manlı "Hânedan" tarihçiliğine ve, İslam-dışı Türk tarihini incelemeye layık görmeyerek bütün tarihimizi sadece dini açıdan değerlendirme alışkanlığına karşı, mazimizi M.Ö. yüzyıllara ulaştıran *milli Türk tarihçiliği*'nin lüzumunu ortaya koymuştur²⁸. Kendisinden sonra bu gerçekçi tesbit büsbütün kuvvet kazanmıştır.

Üçüncü olarak da o, Türkiye'de, bir nevi "vak'a-nüvis'lik" demek olan siyasi tarihçilik yerine, tarih tetkiklerini hukuk, iktisat, din, sosyal hayattaki gelişmeler vb.. sahalarına yaymak suretiyle çağdaş *kültür tarihçiliği*'nin sağlam temelini atmıştır²⁹ ki, günümüz Türk tarihçiliğinde bu çığır, milli tarihin İslam öncesi ve İslami dev-rin her sahasına şamil olmak üzere, süratle gelişmekte ve genişle-mektedir.

Ziya Gökalp herhalde mütebahhir (éruit) bir tarihçi değildi, fakat Türkiye ilim ve irfan hayatının hemen bütün cephelelerinde ol-duğu gibi, tarihçilik alanında da şüphesiz gerçek bir rehber olmuştur.

²⁶ Bk. Z. Gökalp, "*Tarih ve kavmiyat*", Küçük Mecmua, sayı 17, 1922.

²⁷ Bilindiği üzere Gökalp'in yazılarından çoğunluğunu destanlar, efsane ve masallar teşkil etmektedir.

²⁸ Daha önce de bu yönde bazı neşriyat mevcuttu (mesela, Süleyman Paşa, *Tarih-i Âlem*, 1876; L. Cahun, *Introduction à l'histoire de l'Asie*, Paris, 1896'dan Türk-çeden nakiller), fakat gerçek şuurlanma daha ziyade Gökalp ile belirmiştir.

²⁹ Gökalp şöyle diyor: "Son zamanlarda tarihin asıl vazifesi milletlere âit dinî, ahlâkî, bedîî, iktisadî, lisanî bütün vâkıaları tetkik ederek her millete mahsus medeniyetin nasıl tekâmül ettiğini aramak olduğu anlaşıldı. Demek ki tarihler umumiyetle medeniyet tarihi mahiyetinde olmak iktiza eder" ("*Tarih ve kavmiyat*", göst. yr.). Bu görüşlerin ilk mahsulü M.F. Köprülü'nün eseridir: *Türkiye Tarihi I, Anadolu istilâsına kadar Türkler*, İstanbul, 1923.